

Прегледни рад

УДК 333.726(100):[336.745.3:331.152.1

DOI 10.7251/SVR2122211M

СТРАНЕ ДИРЕКТНЕ ИНВЕСТИЦИЈЕ КАО СРЕДСТВО ФУНКЦИОНИСАЊА МУЛТИНАЦИОНАЛНИХ КОМПАНИЈА

Милица Марић¹

Апстракт: Један од најизраженијих трендова у свјетској привреди јесте глобализација – процес током којег се тржишта добара и услуга све више отварају, те самим тим и средства за производњу постају доступнија, финансијски системи више интегрисани, конкуренција расте, а корпорације, технологија и различите врсте индустрије се шире ван граница једне земље. Оваквом облику организовања доприносе и мултинационалне компаније, које послују у више различитих земаља. Будући да оне у свом пословању превазилазе ниво националне привреде, њихов утицај на свјетске трговинске токове је изузетно велики.

Кључне ријечи: глобализација, мултинационалне компаније, стране директне инвестиције.

УВОД

Националне економије, а са њима и свјетска, мијењају се из дана у дан, прилагођавају новонасталим потребама на тржишту, унапређују своју производњу и настоје да надмаше конкуренцију. Због тога, долази и до иновација у организационој структури самих предузећа.

Не тако нов облик организовања јесу и мултинационалне компаније, које послују у више различитих земаља. Будући да оне у свом пословању превазилазе ниво националне привреде, њихов утицај на свјетске трговинске токове је изузетно велики. Стога тема рада јесте управо анализа утицаја који мултинационалне компаније имају на спољну трговину. Основна хипотеза јесте да мултинационалне компаније имају позитивна утицај на спољну трговину земаља у којима послују.

¹ Дипломирани економиста; maric.milica@outlook.com.

1. ПОЈАМ И ЗНАЧАЈ МУЛТИНАЦИОНАЛНИХ КОМПАНИЈА

Један од најизраженијих трендова у свјетској привреди јесте глобализација – процес током којег се тржишта добара и услуга све више отварају, те самим тим и средства за производњу постају доступнија, финансијски системи више интегрисани, конкуренција расте, а корпорације, технологија и различите врсте индустрије се шире ван граница једне земље. Једноставно речено: глобализација брише државне границе, стварајући једно велико свјетско тржиште, те на тај начин утиче и на пословање привредних субјеката.

Са стварањем економских и монетарних унија, као и са смањењем царинских и нецаринских баријера, предузећа лакше могу да се шире у друге државе. Томе је умногоме допринио и технолошки напредак, који се највише огледа у олакшаној комуникацији и јефтинијем транспорту.

Уколико се посматра тренутно стање на свјетској трговинској позорници, које понајвише карактерише процес глобализације, могу се уочити одређене тенденције, које ће се вјероватно настављати и у будућности.

Међу њима се могу издвојити сљедеће:

- све већа либерализација спољне трговине,
- раст интрарегионалне трговине унутар регионалних економских интеграција,
- раст интрафирмске трговине унутар мултинационалних и трансационалних компанија,
- раст учешћа новоиндустријализованих и земаља БРИК-а у свјетској трговини,
- све веће учешће услуга,
- смањење царинских и примјена нових ванцаринских баријера и
- значајна примјена савремених технологије у спољнотрговинском пословању (Крајишник, М. 2014:131).

1.1. Услови за настанак и карактеристике

Претходно наведени процеси створили су предуслове за појаву мултинационалних компанија - привредних субјеката који посједују значајан удио (обично 50% или више) неког

другог предузећа, које је смјештено у другој земљи (Barba Navaretti, G., Venables, A. J, 2004). У принципу, оне су власнице предузећа које се налази у некој иностраној држави, те на тај начин својим пословањем „бришу“ границе држава.

Најважнији фактори који су допринијели ширењу мултинационалних компанија јесу првенствено технолошки развој, у оквиру којег олакшана комуникација и саобраћај заузимају најважније мјесто. Затим, развој међународног тржишта је довео до тога да се изједначе укуси потрошача широм свијета, а у енглеском језику овај процес има и посебан назив - „melting pot“. Такође, овај процес је условио и стандардизовање производа, како би се они могли користити у свим дијеловима свијета. Настанку међународних ентитета погодовала је и либерализација трговине и законодавства о страним улагањима, као и развој међународних финансија и све већа конвертибилност различитих валута.

Мултинационалне компаније се у много чему разликују од чисто националних привредних субјеката. Основне карактеристике оваквих облика организовања предузећа јесте да су они релативно већи од чисто националних предузећа, да обично масовно производе већ стандардизоване производе, искориштавајући економију обима. Тако, они могу бити значајан конкурент предузећима која већ послују на датом тржишту. Мултинационалне компаније могу да премјештају пословање из једне државе у другу, играјући се са националним, нарочито пореским прописима, и тако увећавајући сопствени профит. Измјештањем одређених активности у различите земље, мултинационалне компаније настоје да заобиђу различите увозне баријере, повећају свој промет, прошире тржиште, сниже производне трошкове, као и да искористе јефтинију радну снагу или природне ресурсе (Sinanagić, M., Ćivić B., Kamarić, A., 2013: 107-124).

Из свега овога, види се да мултинационалне компаније, због своје велике моћи, могу представљати потенцијалну пријетњу по привреде различитих држава. Стога, поставља се питање – зашто одређене земље, најчешће оне у развоју, настоје да их привуку.

Одговор првенствено треба тражити у привредама земаља у развоју. Веома често нема довољно економске активности, нити довољно продуктивних предузећа која би била стуб читаве привреде.

Како би „оживјеле“ привреду, те помогле развоју домаћих привредних субјеката, њихове владе настоје да привуку велике мултинационалне компаније.

Ови међународни ентитети представљају извор нове и скупочијене технологије, којој домаћа предузећа врло ријетко имају приступ, а са собом доносе и значајна финансијска средства. Ово их чини продуктивнијим од највећег дијела домаћих предузећа, која заправо могу нешто и да „науче“ од привредних субјеката који послују на глобалном нивоу. Поред тога, мултинационални ентитети запошљавају и домаће становништво, потребне сировине и полупроизводе набављају од домаћих предузећа, те тако повећавају свеукупну економску активност. Ове компаније плаћају и порез на добит земљи у којој послују, тако да пуне и државну касу. Позитивна страна је и то што земља домаћин не мора да брине о томе да ли се уложена средства ефикасно користе, јер не преузима никакве обавезе према власницима капитала (Јовановић Гавриловић, П. 2008: 174).

Све у свему, многи су разлози зашто све више земаља у развоју настоји да привуче мултинационалне компаније, те и зашто у њима виде и шансу за економски раст и развој.

2. СТРАНЕ ДИРЕКТНЕ ИНВЕСТИЦИЈЕ КАО СРЕДСТВО ФУНКЦИОНИСАЊА МУЛТИНАЦИОНАЛНИХ КОМПАНИЈА

Упознавши се са мултинационалним компанијама и њиховим карактеристикама, једно питање се намеће – како домаће компаније постају мултинационалне?

Претходно је речено да ова предузећа имају власништво над предузећима у земљи домаћину, те је потребно објаснити како се то власништво стиче. У литератури (Barba Navaretti, G., Venables, A. J. 2004) се наводе два основна начина:

- гринфилд инвестиције,
- мерцери и аквизиције.

Основна разлика је у томе што гринфилд инвестиције подразумевају изградњу потпуно новог предузећа, док су мерцери

и аквизиције процеси током којих страно предузеће преузима власништво над домаћим или се удружује са њим.

График 1: Вриједност гринфилд инвестиција, мерџера и аквизиција у милионима долара

Извор: <http://unctad.org>, 2018.

Са графика 1 се види да вриједност гринфилд инвестиција има исти правац кретања као мерџери и аквизиције током посматраног периода, уз напомену да су М&А више подложни осцилацијама. Вриједност мерџера и аквизиција је достигла врхунац у 2007. години, са 1 032 689 милиона америчких долара, а у наредним годинама је услиједио пад, као посљедица Велике рецесије. Други облик стицања власништва над предузећима у иностранству свој максимум достиже наредне, 2008. године, када је вриједност гринфилд инвестиција износила 1 298 447 милиона долара. Већ од 2010. године, обје категорије показују знаке опоравка, да би 2017. године имале приближно исте вриједности, од око 700 милијарди долара.

У принципу, разлика између ова две облика стицања власништва јесте у томе што гринфилд инвестиције омогућавају инвеститору да нови погон направи према својим потребама. Насупрот томе, код мерџера и аквизиција је потребно прилагођавати већ постојеће предузеће потребама новог власника, што може да буде веома скуп и дуготрајан процес. Уколико жели да избјегне велике трошкове реновирања и прилагођавања, инвеститор би требало да нађе предузеће које већ одговара потребама његове производње. Ово може бити веома захтјеван задатак, а понекад и немогућ, те М&А нису најдраже средство стицања власништва у иностранству. Тако, гринфилд инвестиције су много заступљеније, јер и поред већих

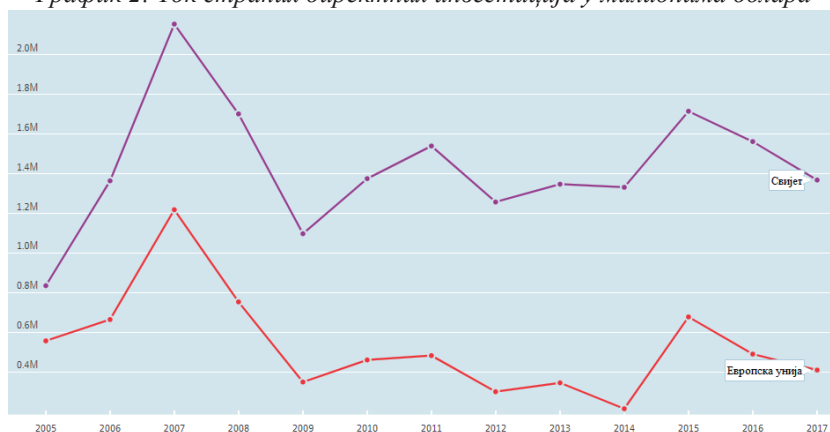
иницијалних улагања, на дуги рок се показују као исплативије. О овоме свједоче и подаци приказани у графику 1.

Када је предузеће из једне земље стекло власништво над предузећем из друге земље, било путем отварања новог погона или куповином постојећег, јављају се стране директне инвестиције. Оне подразумевају процес током којег пословни субјект из једне земље (инвеститор) стиче власништво над пословним субјектом у другој земљи (земљи домаћину), како би остварио дугорочну корист (Duce, M. 2003), Та дугорочна корист се јавља у различитим сегментима пословања, а при томе је битно издвојити следеће:

- остварење што већег профита,
- јефтинија радна снага,
- ниже цијене сировина, енергије и осталих инпута,
- ширење тржишта,
- превазилажење баријера у спољној трговини и избегавање царина, те
- „играње“ са различитим пореским стопама.

Дакле, стране директне инвестиције су средство којим национална предузећа прелазе границе матичне државе и постају мултинационална. Стога, појмови страних директних инвестиција и мултинационалних компанија су уско повезани, и једни не могу да постоје без других.

График 2: Ток страних директних инвестиција у милионима долара

Извор: <https://data.oecd.org>, 2018.

На графику 2 су приказани нето токови страних директних инвестиција у Европској унији и у свијету. Тачније, ови бројеви приказују разлику између прилива средстава у виду СДИ у земље и средстава утрошених за отварање погона у страним земљама. Свој врхунац су досегнули непосредно прије Велике рецесије, са 2,15, односно 1,22 милиона америчких долара респективно. Сudeћи по овим подацима, токови страних директних инвестиција су још увијек нестабилни, што може да буде знак да се поједине привреде још увијек нису у потпуности опоравила од поменуте кризе.

Постоје различите врсте страних директних инвестиција, чија класификација зависи од циља који се жели постићи уласком на инострано тржиште.

Како би се добила свеобухватна представа о утицају страних директних инвестиција на спољну трговину, потребно је испитати и какав ефекат оне имају на предузећа у матичној земљи. Тако би се, преко утицаја МНК на предузећа у матичној и земљи домаћину, могао сагледати њихов свеукупан утицај на међународну трговину, а самим тим би се указала и улога страних директних инвестиција у свјетској трговини.

Мишљења о утицају страних директних инвестиција на економију матичне земље су помијешана – првенствено јер се производња која би се иначе обављала у тој земљи измјешта у неку другу. Једноставним резонувањем долази се до закључка да овакво пословање заправо смањује запосленост, а самим тим и привредну активност. Ипак, мора се узети у обзир да овакав начин организовања предузећа није нимало једноставан, те да иза њега стоји детаљна анализа исплативости и оптимизација производног процеса. Такође, приликом доношења закључка о оваквом утицају, потребно је испитати дугорочне ефекте које сељење дијела или цијелог процеса производње имају на домаћу економију.

ЗАКЉУЧАК

У овом раду анализиран је ефекат који мултинационалне компаније имају на спољну трговину, при чему је главна хипотеза била да оне имају позитивно дејство, односно да подстичу спољну трговину.

Суд о основној хипотези је донесен тако што су испитани ефекти које стране директне инвестиције, као основно средство функционисања мултинационалних компанија, имају на различита

предузећа унутар једне привреде. Као што је у раду наведено, постојање мултинационалних компанија је у уској вези са страним директним инвестицијама, те се ни њихови ефекти не могу посматрати одвојено.

Приликом анализе ефеката на спољну трговину земље домаћина, сагледан је утицај различитих облика страних директних инвестиција. Истраживања су показала да присуство мултинационалних компанија има претежно повољан утицај на продуктивност домаћих привредних субјеката. Стога се може закључити да мултинационалне компаније имају позитиван утицај на спољну трговину земље домаћина.

Дакле, мултинационалне компаније, уопштено гледајући, позитивно утичу на спољну трговину матичних и земаља домаћина, што имплицира да се основна хипотеза прихвата.

FORIEGN DIRECT INVESTMENT AS A MEAN OF FUNCTIONING OF MULTINATIONAL COMPANIES

Milica Marić

Abstract: One of the most prominent trends in the world economy is the globalization - a process of opening up and integrating all types of markets, making the production resouces widely available, financial systems more integrated, and competition more severe. Corporations, along with their technology and production, are expanding across the borders. The core driver of these changes are multinational companies, firms that do business in two or more different countries. Their influence of the world trade is significant, as they often outperform national economies.

Key words: *globalization, multinational companies, foreign direct investment.*

ЛИТЕРАТУРА

1. Barba Navaretti, G., Venables, A. J. (2004). *Multinational Firms in the World Economy*. Princeton: University Press.
2. Duce, M. (2003). *Definitions of Foreign Direct Investment (FDI): A Methodical Note*. Banco de España.
3. Јовановић Гавриловић, П. (2008). Међународно пословно финансирање. Београд: Центар за издавачку делатност Економског факултета у Београду.
4. Крајишник, М. (2014). Спољна трговина. Бања Лука: Економски факултет Универзитета у Бањој Луци.

5. Sinanagić, M., Čivić, B., Kamarić, A. (2013). Pokretački faktori i determinante stranog direktnog investiranja u Bosni i Hercegovini. *Tranzicija*, Vol. 1, No. 31.
6. <https://data.oecd.org>, 2018.
7. <http://unctad.org>

